

ביאורים

בפרק הקודם נשארו בתמיהה גדולה על חכמי ישראל אשר מנו את העיקרים, זאת מפני שבמנייתם את העיקרים הוציאו מכלל ישראל את אלו שאינם מאמינים באחד מן העיקרים. וכך, למשל, רבי הלל שלא האמין בביאת המשיח, שהוא אחד מעיקרי האמונה לדעת הרמב"ם, יצא מכלל ישראל. ואנו רואים שאין הנמרא מתייחסת אליו באופן זה. אם כך, חוסר האמונה באחד מהעיקרים אינו מוציא את האדם מהיהדות. לפי רבי יוסף אלבו, גם אותם מגדולי ישראל שמנו את העיקרים לא סברו כך. אדם מישראל שקיבל על עצמו תורה ומצוות, שבאו אליו במסורת, ומאמין בכל התורה כולה, אין ספק שהוא מוגדר כמאמין ולא יצא מכלל ישראל. יחד עם זאת, יכולות להיות כמה סיבות לכך שהוא לא יקבל את אחד מעיקרי האמונה. אדם המאמין מחויב ללמוד ולחקור על אמונתו. חקירה זו יכולה להביא אותו למסקנות שונות ממה שקיבל במסורת; א. שאותו עיקר שקיבל במסורת הוא שונה ממה שהבין בהתחלה. ב. שאותו עיקר כלל אינו קיים והתורה לא אמרה שצריך להאמין בו. ג. שאותו עיקר הוא אמונה חשובה אך לא אחד מאדני היהדות שכל התורה עומדת עליו. ד. שאירוע שנראה כנס התברר לו שהוא לא נס כלל.

אדם המאמין שהגיע לכך בחקירה שכלית עדיין נחשב למאמין, למרות שטעה במחשבתו. רבי יוסף אלבו מביא לדוגמה שהיו תנאים שנראה שהם לא האמינו שהעולם התחדש יש מאין. חקירתם השכלית הובילה אותם לחשוב שהעולם נברא מחומר קדום. הבנה זו לא הוציאה אותם מכלל ישראל ולא הפחיתה מגדולתם. גם לפי דעתם, דעה זו אינה חולקת על הפסוקים שהתקבלו במסורת, שהרי אף דעה אינה יכולה לחלוק על הפסוקים, אך אם דעה זו יכולה להסתדר עם הפסוקים אין היא כפירה. ישנם שני סוגי דעות בהבנת הפסוקים:

דעה כוזבת ובדויה הנוגדת את השכל - זו דעה שאיננה הגיונית כלל או שנוגדת הנחות יסוד. למשל, לא ייתכן שהתורה תתאר שחלק של תפוח יותר גדול מהתפוח עצמו. אם-כן, אפילו אם נמצא שיש פסוקים האומרים זאת, כנראה שהם רוצים לומר דבר עמוק יותר ולכן אנו נסביר את הפסוקים באופן אחר. כך למשל, אי אפשר להסביר כפשוטו את הציווי למול את ערלת הלב, מכיוון שמשמעות הדבר היא להתאבד. לכן בארו חז"ל כי פסוק זה אנו מצווים 'לחתוך' ולהוציא את הקלקולים המוסריים מתוכנו. דוגמה נוספת היא שלא ייתכן שנאמר שה' הוא בעל גוף, מכיוון שאז הוא מוגבל ויש מי שיצר והגביל אותו. ולכן את כל הפסוקים מהם עולה כי ה' הוא בעל גוף נפרש באופן רעיוני.

דעה באדיפה הנוגדת את הטבע - מחשבה שהשכל יכול לאשר את אפשרות הימצאותה אך חוקי הטבע לא מאפשרים את ביצועה. בדעה מסוג זה אנו מחויבים להאמין. היא אינה סותרת את ההיגיון. הטבע הינו דבר שיכול להשתנות, כמו שראינו בניסי מצרים. לכן כשם שעלינו להאמין בניסים המתוארים בתורה שכך היה, כך אם התורה אמרה שהיו בעתיד דברים הנוגדים את הטבע אנו צריכים להאמין שהם יתרחשו.

הרחבות

• דברי חז"ל אינם כפשוטם

שמים מהיכן נבראו, והארץ מהיכן נבראת. דברים אלה כתב רבי אליעזר בן הורקנוס שהיה מגדולי התנאים: "שמים מאי זה מקום נבראו? מאור לבושו שהוא לבוש לקח ופרש כשמלה... שנאמר 'עוטה אור ונעלה'". הארץ מאי זה מקום נבראת? משלג שתחת כסא כבודו, לקח זורק על המים ונקפאו המים ונעשה אפר ארץ, שנאמר כי "לשלג יאמר: הֲאֵל אֶרֶץ" (פרקי דרבי אליעזר ג). דברים אלה קשים ביותר, שכן על פי אמונתנו הקב"ה ברא את העולם יש מאין! ואכן הרמב"ם תמה על דבריו וכתב: "לא ראיתי מעולם תמוהים מהם בדברי אף אחד מן ההולכים בעקבות תורת משה רבנו... ולא מצאתי להם פירוש משכנע" (מורה נבוכים ב, כו).

קושי זה קיים רק אם נבין את דברי רבי אליעזר כפשוטם (רבי יוסף אלבו כותב שאף אם נבין את דבריו כפשוטם, אין קושי בדבריו), אולם יש שביארו את העומק שבדבריו: המהר"ל כתב במספר מקומות שאין ללמוד את דברי חז"ל כפשוטם אלא הם רומזים לעניינים עמוקים [באר הגולה ד, א]. על פי הנחה זו ביאר המהר"ל שרבי אליעזר לא התכוון לברר כיצד נבראו השמים אלא רצה לומר שיש שתי בחינות ביחס בין הבורא לנבראים: א. הנבראים מחוברים וקרובים לבורא משום שהוא יוצרם, כמו הקשר בין אב לבן. ב. הנבראים נבדלים מהבורא כיוון שהוא בורא והם רק נבראים. השמים מסמלים את הבחינה הראשונה שהנבראים קרובים אל הבורא, לכן כתב רבי אליעזר שהשמים נבראו מאור לבושו של ה'. ואילו הארץ מסמלת את הבחינה השנייה שהנבראים נבדלים מהבורא. לכן כתב רבי אליעזר שהארץ נבראה מהשלג שתחת כיסא הכבוד [באר הגולה ד, יח].

פרק שני

ומה שראוי שנאמר בזה, ללמוד זכות על חכמי ישראל המדברים בזה וכיוצא-בו, הוא, כי לימוד זכות כל איש-ישראל חייב להאמין שכל מה שבא בתורה הוא אמת גמור, ומי שכופר בשום-דבר ממה שנמצא בתורה, עם-היותו יודע שזהו דעת התורה, נקרא כופר, כמו שאמרו רז"ל בפרק חלק [סנהדרין צט], שכל האומר: כל התורה כלה מפי הגבורה חוץ מפסוק אחד שאמרו משה מעצמו - עליו נאמר [במדבר טו, לא]: "פי דבר-י בזה", והוא בכלל האומר "אין תורה מן השמים". אבל מי שהוא מחזיק בתורת משה ומאמין בעקריתה, וכשבא לחקר על-זה מצד-השכל והבנת הפסוקים, הטהו העיון לומר שאחד מן העקרין הוא על-דרך אחרת ולא כפי המובן בתחלת הדעת, או הטהו העיון להכחיש העקר ההוא, להיותו חושב שאיננו דעת-פירוש תכריח התורה להאמינו, או יחשב כמה שהוא עקר ויאמין אותו כשאר האמונות שבאו בתורה שאינם עקרים, או יאמין אי-זו אמונה בנס מנסי התורה, להיותו חושב שאיננו מכחיש בזה שום-אמונה מן האמונות שיחייב להאמין מצד-התורה - אין זה כופר, אבל הוא בכלל חכמי ישראל וחסידיהם, אף-על-פי שהוא טועה בעיונו והוא חוטא בשוגג וצריך פפירה.

וזהו דעת קצת-חכמי ישראל הראשונים [ב"ר ג, ז] האומרים שהיה סדר זמנים קדם-לכן, כאלו יאמרו שאין התורה מכרחת להאמין שהזמן מחדש. וכן רבי אלעזר הגדול במה שאמר בפרקי [פ"ג]: שמים מהיכן נבראו, והארץ מהיכן נבראת וכו'; כי אף אם יבנו דבריו כפי פשוטם, וכמו שיראה מהם בתחלת הדעת, שדעתו לומר שאין העולם נברא יש-מאין אלא יש-מיש, כלומר: מחומר ראשון קדום - אין תפיסה עליו בזה, כי כגנתו לומר שאין מהכרח התורה להאמין החדוש יש-מאין; אבל לא שיהיה דעתו להכחיש דבר ממה שבא בתורה, חלילה.

וכן כתב הרב המורה ז"ל ["מורה הנבוכים"] בפרק עשרים-וחמשה מן החלק השני, כי מה שהיה הוא מאמין החדוש יש-מאין, לא היה מהכרח הפסוקים, כי הפסוקים אפשר שיפירשו; אבל האמונתו החדוש יש-מאין היתה לפי שהוא דעת אמתו בעצמו; וראוי, אם-כן, לפרש הפסוקים באופן שיסכימו לזה. וכאלו באר הרב ז"ל בזה שמה שהוא נגד הפסוקים אין ראוי להאמינו כלל, ובלבד שמה שיבוא בפסוקים לא יהיה דעת כוזב שלא יציר מציאותו אצל השכל; כי מה שהוא דעת כוזב לא תכריח התורה להאמינו, כי לא תכריח התורה להאמין דבר שהוא כנגד המושפלות הראשונים ולא דעת בדוי שלא יציר מציאותו אצל השכל. ואולם, דבר שיציר מציאותו אצל השכל, אף-על-פי שאי-אפשר מציאותו אצל הטבע, תחתית המותם וכל הנסים שבאו בתורה, ראוי ומחייב להאמין בהם. אבל דעת כוזב שלא יחייב מציאותו אצל השכל, אף-על-פי שבא בתורה בפרוש, כמו: "ומלתם את ערלת לבבכם" [דברים י, ז], אין ראוי להאמינו כפשוטו, ויפירשו הפסוקים באופן מסכים אל האמת.

וזהו דרך אנקלוס הגר ויונתן בן-עזיאל ושאר חכמי ישראל, שפירשו כל הפסוקים שבאו בתורה ובנביאים מורים על ההגשמה, באופן מסכים אל האמת, והוציאו אותם מפשוטם, להיות פשוטיהם דעת כוזב, ואמרו: דברה תורה כלשון בני-אדם [רמב"ם, הל' יסודי התורה, פ"א, ה"ט-ה"ב]; וכדי לשפך את האזן [מכילתא על שמות יט, יז-יח-יט; תנחומא יתרו, יג].

בזה - בחקירת העיקרים. **הגבורה** - הקב"ה. **ברי** - בבירור. **סדר זמנים** - שהיה עולם וזמן מסודר לפני בריאת העולם המתוארת בתורה. **קדום** - שמעולם היה. **תפיסה** - קושיה. **בעצמו** - מצד עצמו. **דעת כוזב** - דעה לא אמיתית. **ההגשמה** - התייחסות לאלוהים כעצם גשמי. **לשפך** - שיהא נח להשמע לאדם.

דעת התנאים שראה שפירו בעיקרים

פירוש הפסוקים לפי השכל